

KASIM KASIMZADE ŞİİRİNDE DAĞ MOTİFİNİN MİTOLOJİK BOYUTLARI

The Motive Mountain in Mythological Aspect at Qasum Qasumzadeh's Poetry

Rena CAVADOVA

Özet: Makalede günümüz Azerbaycan şiirindeki dağ motifi araştırılmıştır. Aynı zamanda bu motifin mitolojik özellikleri tahlil edilmiştir.

Tahlil sonucunda belli olmuştur ki dağ kelimesi fiziksel mana, insan karakterinin özelliklerini, manevi ve sakral özellik taşır. Bunlardan birincisi edebiyatta insan karakterinin ve tabiat güzelliklerinin tasviri zamanı kullanılan peyzaj motifidir. Bu motifin köklerinin mitolojik anlayışlara ve tabiat kultlarına bağlılığı görülür.

Anahtar kelimeler: Çağdaş, Azerbaycan, Şiir, K. Kasumzade, Motif, Dağ, Mitolojik.

Abstract: In the article is researched the motive of mountain in modern Azerbaijan poems. The mythological roots and semantic features is also analyzed in this motive.

As a result of the analysis it is defined that, the concept of mountain has physical value in the first turn, and second, the lines of human character, at last the spiritual and sacral values. The first of them is motive of a landscape which is often used in the literature for the description of beauty of the nature and human character. And the mythological beginning of cult beliefs has roots of this motive.

Key words: Modern, Azerbaijan, Poems, Q. Qasumzadeh, Motive, Mountain, Mythological.

Edebiyatta geniş kullanılan ve çeşitli özelliklere sahip olan motiflerden biri de dağ motifidir. Günümüz ilmi yaklaşımla dağ doğal bir varlıktır, coğrafi anlayıştır. Eskilere göre dağ kutsal sayılır ve inanç sisteminde yer alır. Halk dilinde dağ motifi kendinde eski dönemin tasavvurlar sistemindeki kult özelliklerini bu ve ya başka şekilde yansıtmıştır. Bunun içinde halk dilinde dağ geniş bir biçimde motiflenmiştir. Burada dağın animist ve antropomorf fikirleriyle ilgisi kendini göstermiştir. Buradaki ibtidai tabiat kultu tanrıçılığı gelişmiş ve kendinde kusallık manasını korumuştur.

Günümüz edebiyatta dağa hitap etmenin nedenlerinden biri de dağın kutsal sayılmasıdır. Elbette, bu özellik kendi sakral açısından profanlaşmaya sadeleşmeye doğru hareket eder. Çünkü dağ halk inancında yer alır. Günümüz tarihi ve dini dünyagörüş ise bu fikirleri geride bırakır. Ama folklor, edebiyat ve sanat dağın sakral amacını korur onu ebedi düşünceyle yeniden manalandırır.

XX yüzyıl Azerbaycan şiirinde dağ bir motif olarak geniş kullanılmıştır. Burada dağ daha çok büyüklük, yücelik, azametlilik, güvenilirlik veb. gibi manevi özellikleri ifade eder. Diğer taraftan ise dağ bir tabiat olayı olarak peyzaj motiflerinde kullanılmıştır. Yani günümüz şiirde dağ iki şekilde yorumlanır:

1. Karakterli motiflenmiş biçimde
2. Karakterli motiflenmemiş biçimde

Birincisinde dağ sadece tabiat tasviridir, tabiat levhalarının bir elementidir. İkincisinde ise dağ sakral ve ya manevi mana kazanmış bir motiftir. Follklorda dağ motifi daha çok sakral özellikle seçilir ama günümüz edebiyatta bu özellikler manevi sferaya ait insana ait karakteristik özellikleriyle diğerlerinden ayrılır.

XX yüzyıl Azerbaycan edebiyatının tanınmış yazarlarından biri olan Kasım Kasımzade'nin hayatında da dağ motifi geniş işlenmiş çeşitli boyalarla takdim olunmuştur. Şairin şiirlerinde dağ hem tabiat levhalarında hem de manevi özelliklerin ifadesi zamanı istiare gibi hem de farklı bir konu gibi kullanmıştır. Şair tüm hayatında “dağlara” sadık kalmış ona tekrar tekrar müracaat etmiştir. Hayatının ilk döneminde yazdığı şiirlerinden biri “Gezebli Dağlar” adlanır. Bu şiir İran'da kürtlerin inkilabi hareketından bahseder. Burada ismi geçen dağ “Basri” dağdır. Kaynaklara göre bu dağ Mehabad yakınlığındadır (1, 52). Şiirde şöyle tasvir edilmiştir:

Reis unutmuştu, bütün Mehabad
Daim vügarlıdır Besri dağı tek (1, 52).

Yine aynı şiirde bir ihtiyarın dilinden vasiyet olarak söylediği parça:

Bana dağ başında bir kümbez kursun
Kürdün mezarı da ucada dursun! (1, 53).

Aşağıdaki örnekte ise “kayalar başı” yükseklik ve yücelik manalarındadır:

Kürdem, nere çeken sesim var benim,
Gayalar başında gesrim var benim.
Osmanlı paşası, İran şahının
Kalbine dağ çeken neslim var benim (1, 53).

Bu şiirde İran kurtlerini inkilaba seslemek, hürriyete çağırarak intikam hislerini çoştürmek esas özellik gibi kendini gösterir. Burada dağa insana has özellikler verilmiştir. Yani insana ait olan gazap duygusu dağa verilmiştir. Bu hem istiaredir hem de dağın motiflenmesidir. Yani dağ istiare ile beraber aynı zamanda şiirin amacını ifade eden semantik vahiddir.

Şairin “Bizim Dağlar” kitabında dağı motifleştirmiştir ve ona ebedi mana kazandırmıştır. “Laçın Kayası” şiiri dikkat çeker:

Gabarıg sineli laçın kayası
Ne korxunc, uçurum görünüşün var,
Elçatmaz koynunda keklük yuvası,
Üstünde kıy vuran şahinler uçar (2, 13).

Burada dağın kayası tabiat levhası olarak tasvir edilir. Bu alanın geniş tasviri aşağıdaki bentte verilmiştir:

Arkan Ala qaya, Mendilin dağı,
Yanında Ağbaba dayanıb koşa.
Bulutdan çalmalı Murov yaylağı
Karşında Kepezle verip baş-başa (2, 13).

Tabiat tasviri devam ettirilir ve zamanla tabiattan insana geçer:

Palıd ağacından kopan ses, henir...
Laçınlı, bulutlu, galalı dağlar...
Bu muhteşem lövhe bilsen ne deyir:
“Burda babaların ocak yeri var”
İgid neslimizin azametidir
Mağrur görünüşü bu gözel dağın.
Yenilmez vügarı şan şöhetidir
Dünenki, bugünkü kahramanlığın (2, 15).

Şair “Bizim dağlar” şiirinde “Kürdüstan Dağları”ndan bahseder:

Dostum daim yaşamışdır, boy atmışdır şəhərlərdə
Olmamışdır başka yerde.
Kinolarda görmüş yalnız Kürdüstanın dağlarını,
Karabağın bağlarını.
O, görmemiş kartal yuva salan uçurum kayaları,
Yayda dağa yağan karı (2, 39).

Şair dağları kıyaslar:

Düzenleri düzüümüz tek.
Dağı bizim dağlar gibi (2, 40).

Dağlar zarif duygularla hatırlanır:

Men orada düşünende yurdumdaki dağ-taşları,
Ne gizledim, çok akmışdır üreyimde göz yaşları (2, 41).

Buradaki duygular ilk önce yurt sevgisi ve vatan hasreti ile ilgilidir. Dağlar burada vatani simgeler. Bu manada ona bizim dağlar diye müracat eder.

Dağı halk dili ile anlatmak için Aşık Alesker`e bakalım:

Ağ halat bürüner, zernişan geymez
Heç kesi dindirib keyfine değmez,
Serdara, ağaya, şaha baş eğmez,
Kudretten sengerli, kalalı dağlar (2, 41).

Şiirin diğer parçasında şair insan ve dağ ilişkilerini canlandırır ve onların arasında duygusal ilişki kurar:

“Mina” deyib ney çalmaktan dağlar, taşlar da yanar (2, 44). Şiirde Mina kadın kahramanın ismidir. Ama o da istisna değil ki, “Bizim dağlar” şiirinin kadın kahramanına kutsal Mina dağının ismi verilmiştir. Bu çok derin katlarda “Yer-Ana” kültürünün günümüz tasavurlardaki artıkları ile ilgilidir. Yani eski inançlar insanların hafızasından silinmez ve belli bir biçimde kendi yansımaları bulur. Burada şair oluşturduğu karakter kutsallık kazandırmak amaçla izlemiştir. Bu da

dönemin fikirlerini kutsal amaca hizmet etmesini kuvvetlendirmek için kullanılan araçlardan biri gibi değerlendirilebilir:

Şair her yerde dağları duyar, hisseder ve onu hayatının bir parçası sayar:

De şehirde-her mecliste, her evde
Duy murugmu biz dağların etrini (2, 74).

Şair şiirini vatandaşlık notları ile tamamlar:

Senin eşkin-bu vatandaş ilgari
Dağlar gibi ucaldacak onları! (2, 74).

Şairin dağa ilgisini “Azerbaycan” şiirinde daha açık göre biliriz:

Vatan kuru dağ-taş değil...
Onu her zaman
Seyr etdikce biz görürük
Canlı insanı (3, 32).

Yukarıda belirttiğimiz gibi şairin şiirlerinde dağlar geniş tabiat manzarası oluşturmakla beraber insana ait manevi değerlerde konu edilmiştir. Şiirlerde dağ isimlerinden Kepez, Murov, Ağbaba, Mendil veb. kullanılmıştır. Coğrafi anlayışların özellikleri çok geniştir. Şöyleki bu anlayışlarda sakral – mitolojik özellikler açık kullanılmıştır. “Dede Korkut” kitabında Gazlık dağı, Gökçe dağı, Ala dağ, Garacuk dağı gibi dağlara olan inancı göre biliriz.

“Dede Korkut” kitabında Oğuzların dağlara olan duyguları dağın ruh taşınması ile ilgili olan inançla ilgilidir. Oğuzların dağlara, taşalara, kayalara söyleyeni anlayan, sesi yansıtan, haber ulaştırın, uğur dileyen, beddualardan koruyan (4, 35) dağ ruhuna yönelmiş inançtan kaynaklanır.

Destanın ilk bölümünden belli oluyor ki Oğuzların “umma”, “tapınak”, “istek dileme”, “itiraz”, ve “beddua” yeri gibi Gazlık Dağı sakral sferaya dahildir. Gazlık Dağı hem de Oğuzların kurtarıcısı gibi kutsaldır. Buğac`ın yaralandığı zaman Boz atlı Hızır`ın meydana çıkmasını göstere biliriz. Dağın ruhu Boz atlı Hızır`a transformasiya edilmiş ve onun aracılığıyla ölümden kurtulmuştur.

Y. Meletinski`ye göre “gerçekte olan her hangi tarihi olaylar niteliğinden başka mitolojik özellikleri hazır kalıplara sığdırmıştır” (12, 177).

Şunu da belirtelim ki dağın baş Tanrı ile ilgisi inanç gibi eski Türk tefekküründe yer almıştır. L. P. Potapov “Türk inanç sistemindeki dağ gökten baş Tanrı tarafından gönderilmiştir” (14, 149).

“Oğuz Kağan” destanında dağın ilk başlanğıcı gibi bilinmesi Gün, Ay, Yıldız, Gök, Deniz gibi kozmogonik yaratılış elementleri ile beraber kendini gösterir.

S. Neklyudov’un yazdığı gibi “mitolojik karakter folklorun derin manasına iner. Eski karakterler başka estetik değerler yolunda orijinalliğini korur” (13, 182 - 183).

Bunun izlerini hem halk dilinde hem de edebiyatta bu ve ya başka biçimde göre biliriz.

“Dede Korkut” takı Gazlık Dağının “yüce dağ” gibi değer kazanması ve Ala Dağın “er kuru” dağ gibi taktim edilmesi destanın mitolojik elementlerin hamilik fonksiyonları ile ilişkili olduğunu gösterir. Buna “karımış”, “karşı yatan” Kara Dağı da ekleyebiliriz. Hem de Kara Dağın ismi sadece “Dede Korkut” destanında kullanılmamıştır.

Altaylıların “Maaday Kara” destanında da bu isimde dağdan bahs edilir. Altay destanında “Maday Kara sağ avucunda dokuzbucaklı kara taş, sol avucunda yedibucaklı beyaz taş (10, 84) olan yeni doğulmuş oğlunu düşman eline geçmesin diye getirip Kara Dağın başında dört kayın ağacının altına bırakır ve Kara Dağ senin atan, dört kayın ağacı anan olsun der” (10, 87).

“Dede Korkut” destanındaki Kara Dağın otsuz ağaçsız olması Altayın ormanı kaplamış dağlarını değil “Maaday Kara” takı Kara Dağın aynıdır. Kutsal sayılan Kara Dağ Türk olmayan milletlerde de kendini göstermiştir. Slavyan halkları Kara Dağın esasen Kara Tanrı Dağının şerefine kurbanlar kesilmiştir (8, 230 -231).

Köroğlu Koşabulağın suyundan dağda içer. Köroğlu içtiği suyu dağdan alır, bu suyu su ile beraber yetenekleri olan dağ verir. Elbette burada su ve dağ beraberdir ve bunun böyle olması eski Türk efsanelerindeki “Yer – Sub” karakteriyle ilgilidir.

Şunu da belirtelim ki dağın Yer – Sub kültürüne bağlılığı ile ilgili diğer araştırmacıların da farklı fikirler söylemişler. S. E. Malov “Yer – Sub” u “kutsal vatan” adlandırmış (11, 68), yukarıda söylediğimiz gibi A. V. Anohin dağ ruhunun bu kulture ilgisini kanıtlayan faktörler göstermiştir (7, 15).

Böylelikle dağ motifi üzerindeki araştırmalardan belli oluyor ki bu motif sadece biçim bakımından mazmunundan taşıdığı mitolojik köklerine göre de zengin

özelliklere sahiptir. Bunların içerisinde kult semantikasını vardır ki onlar halk fikrinde inanç sisteminde de yer almış, sade, harfi, nominal manalarından başka sakral mana da kazanmışlar. Günümüz şiirde böyle anlayışların taşıdıkları mananın tahlili mitolojik aspekten başka filolojik açıdan da ehemiyetlidir. Bu manalar hem dil ve poetik düşüncemizin içeriği hem de milli manevi değerlerimizin bilgi kaynağıdır.

KAYNAKÇA

1. Kasımzade K. Bizim kend. Bakü, Uşak gencneşr, 1951, s.56
2. Kasımzade K. Bizim dağlar. Bakü, Uşakgencneşr, 1956, s.75
3. Kasımzade K. Benövşe yaprağı, Bakü, Azərbaycan Devlet Neşriyatı, 1964, s.286
4. Hacıyev T. Dede Korkut: dilimiz, düşüncemiz, Bakü, Elm, 1999, s.216
5. Kitabı Dede Korkut, Baku, Yazıcı, 1988, c. 267
6. Tahmasib M. Ş. Azərbaycan Xalq Dastanları (opra asırlar). Bakü, Elm, 1972, s.400.
7. Anohin A. B. Materialı po şamanstvu u altayev, sobr. Vo. vr. Puteş, po Altayu, Smaey Ah SSSRİ, 1924
8. Afanasev A. H. Drevo Jizni, Sovremennik, 1983, s.464
9. Afaneseva V. K. gilgameş i Enkidu. Epiçeskiye obrazı v ikuskustvo. nauka, 1979, s.194.
10. Maaday Kara, Maskva, Nauka 1973,
11. Malov S.E. Pamyatniki drevne tyukurskoy pismennosti, M-L. : 1951,
12. Meletinskij E. M. Poetika mifa. M. : Nauka, 1976, s.406
13. Neklyudov S. Yu. statiçeskiye i dinamiçeskiye naçala v prostranstvenno-vremennoy organizasiya povestvovatel'nogo folkloru //Tipologiçeskiye isledovanniya po folkloru sb. statey pamyati V. Ya. Proppa. Nauka, 1975, s.182-190.
14. Potapov L. P. Kult gor na Altaye // j. «Sovetskaya Etnografiya», 1946, №2, s.145-160.
15. Revunenkov E. V. Mif -Obryad-regilya. Nekatoriye aspektı problemlı na materiale narodov İndonezii. Nauka, 1992, s.216